

Finns det spår av en kaoskamp i 1 Mos 1:2?

Hurdan är situationen som beskrivs i Första Mosebok 1:2 finns det spår av en kaoskamp? Med kaoskamp avser jag en strid mellan Gud och något slag av kaosmonster. Det finns många forskare som menar att det är så. Bibelns andra vers låter så här:

*Jorden var ännu öde och tom med mörker över djupet.
Men Guds Ande svävade [hovrade] över vattnen.*

De begrepp som forskare lyft fram som relaterade till en kaoskamp är: orden för ”öde och tom, *tohu vavohu*, ordet för djupet, *tehom* och uttrycket Guds Ande ruach elohim. Jag kommer att behandla uttrycken i den ordningen.

Öde och tom

Tōhû och bōhû är ett av de få ordpar i hebreiskan som korresponderar fonologisk.¹ Båda är substantiv men de har ofta översatts med adjektiv, såsom öde och tom.² Tōhû förekommer 20 gånger varav 11 gånger är i Jesaja. Bōhû förekommer endast tre gånger och alltid i kombination med tōhû.³ Vid alla dessa tillfällen beskrivs något som är ofruktbar ödemark, något som är tomt på människor och liv eller städer som ligger öde. Tōhû kan stå parallellt med öken och vildmark som i 5 Mos 32:10⁴. En mer abstrakt mening finns också gällande t.ex. avgudabilder som är tōhû, man anstränger sig till ingen nytta osv.⁵

Tōhû wābōhû beskriver alltså jorden innan Gud börjar göra den beboelig. Betydelsen av tōhû är samma som den i Jes 45:18⁶ där ordet har betydelsen obebodd. När Israel levde i otrohet mot förbundet så blev landet åter en vildmark och när Jeremia såg på jorden var den tōhû wābōhû, öde och tom.⁷

¹ Berlin 1985, 106.

² Tōhû wābōhû anges även som ett exempel på hendiadys. Speiser 1964, 5; Wenham 1987, 15; Hamilton 1990, 108; Bandstra 2008, 46.

³ 1 Mos 1:2; Jes 34:11; Jer 4:23.

⁴ מִצְאָהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֵהוֹ גִּלְגַּל יִשְׁמְךָ סִבְבֵנָהוּ יְבוּנָהוּ יִצְרָנָהוּ כְּאִשׁוּן עֵינָיו:

Han fann honom i öknen, i den ödsliga, ylande ödemarken. Han gav honom värn och vård, skyddade honom som sin ögonsten.

⁵ Hamilton 1990, 108–109; Tsumura 1994², 310–328; Westermann 1994, 102–103; Tsumura 2005, 22; Walton 2011, 140–141.

⁶ כִּי כֹה אָמַר-יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הַאֲלֹהִים יִצֵר הָאָרֶץ וַעֲשָׂהּ הוּא כּוֹנְנָהּ

לֹא-תֵהוֹ בְּרֵאָה לְשִׁבְתָּ יִצְרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד:

Så säger Herren, han som skapat himlen. Han är Gud, han som format och frambragt jorden, han gav den en fast grund. Han skapade den inte till att ligga tom utan gjorde den till att vara bebodd: Jag är Herren, ingen annan finns.

⁷ רְאִיתִי אֶת-הָאָרֶץ וְהִנֵּה-תֵהוֹ וְנִבְהוּ וְאֵל-הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם:

Jag ser på jorden – den är öde och tom, på himlen – där finns inget ljus. Jer 4:23.

Inget av exemplen ovan har med någon kaoskamp att göra. Jag finner heller inget stöd för att *tōhû* och *bōhû* är kaosmakter som en del forskare lyfter fram som en möjlighet.⁸ Uttrycket fokuserar inte heller på form eller utseende, utan på funktion. Min slutsats är att det som beskrivs som *tōhû wābōhû* är något dysfunktionellt och oproduktivt.⁹

Tehom

Ordet för ”djupet” *tehom* har satts i förbindelse med det babyloniska eposet *Enuma Elish* där det finns ett kaosmonster, en gudinna, som heter Tiamat. Men förutom en viss likhet som endast består av två gemensamma bokstäver finns det inget egentligt stöd för den tanken.

Ordet för djupet, *tēhôm*, är det ord som mest lyfts fram som ett spår av påverkan från *Enuma Elish*. Ända sedan Gunkel förde fram tanken i slutet av 1800-talet har många forskare gått i hans fotspår och hävdade att *tēhôm* kan härledas från kaosmonstret Tiamat i det babyloniska eposet *Enuma Elish*.¹⁰ Man hävdar ett lån från det babyloniska eposet varefter hebréerna avmytologiserat Tiamat och kaoskampen. Sekvensen har sedan assimilerats in i skapelseberättelsen. Mettinger menar att *tēhôm*, oberoende av etymologiskt samband med Tiamat är laddat med mytologisk-symboliska övertoner.¹¹ Jag kommer att diskutera dels huruvida *tēhôm* etymologiskt kan anses vara härlett från *ti'āmat*¹², dels huruvida *tēhôm* bör betraktas som ett mytologiskt begrepp.

Att *tēhôm* förekommer utan bestämd artikel har tolkats som stöd för att *tēhôm* ska förstås som ett mytologiskt begrepp. *Tēhôm* används utan bestämd artikel 33 av de 35 gånger ordet förekommer i GT. Men man bör notera att även andra ord i 1 Mos 1 används på detta sätt, såsom *ḥošek*, *'ôr*, *jôm*, *lajlâ*, *rāqîa'* och *šamajim*¹³. I 1 Mos 14:19¹⁴ skulle man nog förvänta sig bestämd artikel, men den uteblir. Utebliven bestämd artikel är således inte ett argument av stor betydelse. Det att *tēhôm* även två gånger förekommer i plural form, som *tēhômôt*, innebär däremot stöd för att termen är ett vanligt substantiv.¹⁵

Tēhôm tillskrivs ibland egenskaper som i övrigt associeras med människor eller djur i poetiska texter. *Tēhôm* förekommer även i sammanhang där Jahve strider mot monster såsom Rahav.¹⁶ Det bästa exemplet anses vara Jes 51:9–10:

⁸ Fishbane 1985, 325; Westermann 1994, 103; Gunkel (2006, 78) anger *bōhû* som ett babyloniskt namn.

⁹ Tsumura 1994², 328; Collins 2006, 44; Mettinger 2011, 85; Walton 2011, 143–144.

¹⁰ Lambert 1994, 96–97; Gunkel 1997, 105; Wikander 2005, 19; Niehaus (2008, 23–28) lyfter även fram F. Delitzsch med sitt berömda verk ”Babel und Bibel”.

¹¹ Mettinger 2001, 85.

¹² I vanliga fall transkriberar jag inte namnen på Tiamat och andra gudar, utan använder den stavning som används i Wikanders eller andra översättningar. Jag transkriberar endast i detta sammanhang då jag diskuterar ett etymologiskt samband mellan *tēhôm* och *ti'āmat*.

¹³ I 1 Mos 1:8.

¹⁴ וַיִּבְרָכֶהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבִירָם לְאֵל עֲלֵיוֹן לְנֶגַה שְׁמַיִם וְאָרֶץ:

¹⁵ Heidel 1951, 98–101; Tsumura 2005, 48–49. Dessa fall är även de två gånger som bestämd artikel används: מוֹלִיכֶם בְּתֵהוֹמוֹת כְּפוּס בְּמַדְבָּר לֹא יִכְשְׁלוּ:

Han som förde dem genom djupen? Som hästen på heden gick de fram utan att snava (Jes 63:13).

וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיִּתְקַרֵּב וַיּוֹלִיכֶם בְּתֵהוֹמוֹת כְּמַדְבָּר:

Han röt åt Sävhavet, och det blev torr mark, han förde dem genom djupen som genom en öken (Ps 106:9).

¹⁶ Som i 1 Mos 49:25 och Hab 3:10. Wenham 1987, 16; Lambert 1994, 97; Gunkel 1997, 123.

Vakna upp, vakna upp, klä dig i makt och styrka, Herre! Vakna upp som i forna dagar, som i gången tid. Det var du som högg ner Rahav, du som genomborrade draken. Det var du som torkade ut havet, vattnet i det stora djupet, du som gjorde havsbotten till en väg, där de befriade kunde tåga fram

Jag anser liksom Mettinger att det inte är skapelsen som åsyftas i det här fallet, utan kontexten är exodus och Israels barns marsch genom Sävhavet.¹⁷

Det finns forskare som har invändningar mot teorin som hävdar att tēhôm ska härledas från det akkadiska ti'āmat. Bl.a. Tsumura och Heidel hävdar att en utveckling från ti'āmat till tēhôm som ett hebreiskt lån från akkadiskan är fonologiskt omöjlig. Tsumura påpekar även att den akkadiska termen ti'āmtum i vanliga fall betyder hav eller ocean i dess vanliga betydelse, men att ti'āmtum ibland personifieras till en gudomlighet i en del mytologiska sammanhang.¹⁸

Tsumura menar vidare att tēhôm är en reflexion av den proto-semitiska termen tihām. Tihām är äldre än den ugaritiska termen thm/tahamu som även den morfologiskt ligger närmre än den akkadiska termen ti'āmat. Tahamu används som ett vanligt ord för hav, parallellt med yamm.¹⁹

Etymologiskt finner man inte belägg för att tēhôm ska härledas från ti'āmat. Inte heller finner man stöd för att själva begreppet tēhôm är mytologiskt. Såväl det ugaritiska thm(t), det akkadiska ti'āmtum och det eblaitiska ti'āmatum används från dess äldsta tid i en vanlig betydelse av hav eller ocean.²⁰ Därför finns det ingen orsak att tro att det protosemitiska thm inte hade en vanlig betydelse av hav eller ocean. På basis av det ovan framförda anser jag det naturligt att utgå från att tēhôm avser ett opersonifierat, icke-gudomligt hav om inte annat tydligt framgår av sammanhanget. När tēhôm förekommer i GT²¹ är det i regel opersonifierat.²²

Ett undantag är dock Hab 3:10. Det är extra intressant såtillvida att tēhôm där inte behandlas som ett feminint substantiv, som ti'āmat alltid är i akkadiskan, utan här i denna poetiska text när djupet häver upp sin röst behandlas det som ett maskulint substantiv:²³

Bergen se dig och bäva; såsom en störtkur far vattnet ned. Djupet låter höra sin röst, mot höjden lyfter det sina händer (SFB).

Om man granskar hela sammanhanget i Hab 3 så noterar man att det en bön av Habackuk där inte bara djupet är personifierat, utan även floderna, strömmarna, havet, bergen, solen och

¹⁷ Mettinger 2011, 84.

¹⁸ Heidel 1951, 100; Tsumura 1994¹, 31; Tsumura 2005, 36–38, 44–47; Niehaus 2008, 24.

¹⁹ Tsumura 2005, 42–45.

²⁰ Man har hittat "thm" i ugaritiska texter från 12–1300 f.Kr. Men också "ti'āmatum" i Eblas arkiv ännu 1000 år tidigare. Kitchen 1977, 26.

²¹ 1 Mos 1:2; 7:11; 8:2; 49:25; Job 28:14; 38:16; 38:30; 41:24; Ps 36:7; 42:8 (2); 104:6; Ords 8:27; 8:28; Jes 51:10; Hes 26:19; 31:4, 15; Am 7:4; Jon 2:6; Hab 3:10.

²² Heidel 1951, 98–101; Kitchen 1977, 26, 50; Wenham 1987, 16; Hamilton 1990, 110–111; Tsumura 2005, 47–48.

²³ Tsumura 2005, 47–49; Niehaus 2008, 24.

månen.²⁴ Jahve beskrivs utrustad med båge och pilars samt ett blixtrande spjut där han går och trampar ner hednafolken för att frälsa sitt eget folk Israel. Han rider även med sina hästar fram genom havet, genom de stora vattens svall.²⁵ Hab 3 ger således många exempel på en personifiering av olika delar av naturen på ett sätt som även förekommer i bl.a. ugaritiska texter. Jahve beskrivs också som en stridande hjälte som påminner om beskrivningarna av när Marduk strider. Men man bör observera att Hab 3 inte har någonting med skapelse att göra, utan kapitlet beskriver hur Jahve drar ut för att strida mot sitt folks fiender. Hab 3:10 ger inte heller stöd för att man i allmänhet ska betrakta tēhôm som ett mytologiskt begrepp mer än alla andra begrepp som i Hab 3 är personifierade.

På basis av de argument jag presenterat ovan ansluter jag mig till de forskare som hävdar att det tēhôm som mörkret täckte saknar motstånd, egen vilja och personlighet.²⁶ Jag har inte funnit empiriskt stöd för teorin som hävdar att tēhôm etymologiskt ska härledas från ti'āmat, fonologiskt kan en sådan utveckling anses omöjlig. Jag ansluter mig till uppfattningen att en hebreisk utveckling av det gamla allmänna protosemitiska uttrycket för havsdjup, tihām, kan anses mest trolig. Tēhôm är inte ett mytologiskt begrepp, utan beskriver helt enkelt havsdjupen.²⁷

Guds Ande – eller en vind?

Det tredje uttrycket av intresse i vers två är *ruach elohim*, rūaḥ 'elōhîm. Det finns åtminstone tre sätt att översätta uttrycket: Guds Ande²⁸, gudsvind²⁹ eller en mäktig vind³⁰. Översätter man uttrycket som gudsvind eller mäktig vind finns en likhet med Enuma Elish där Marduk attackerar och besegrar Tiamat beväpnad med sina mäktiga vindar. Jag har kartlagt hur uttrycket rūaḥ 'elōhîm eller närbesläktade uttryck annars förstås i GT för att om möjligt kunna förkasta eller bekräfta något av översättningsalternativen.³¹

Förståelsen av 'elōhîm som en superlativ fördes först fram på 1920-talet och tre exempel som ofta anförs är följande:³²

Abraham tilltalas som Guds prins eller furste, alternativt en mäktig sådan i 1 Mos 23:6:³³

Hör på oss, herre. Du är en Guds furste bland oss. (SFB)

You are a mighty prince among us. (NIV)

²⁴ Se speciellt Hab 3:8–15.

²⁵ דָּרָכָהּ בַּיָּם סוּסֵיךָ הָמָר מֵיָם רָבִים

²⁶ Heidel 1951, 97; Sarna 1966, 22; Lambert 1994, 104, 117–118; Collins 2006, 45.

²⁷ Wenham 1987, 16; Hamilton 1990, 111; Westermann 1994, 105; Cassuto 1998, 23–24; Fishbane 1998, 15.

²⁸ Sailhamer 1990, 86–87; Waltke 2001, 60; Collins 2006, 45.

²⁹ Så t.ex. Bibel 2000.

³⁰ Speiser 1964, 3; Von Rad 1972, 49; Gunkel 1997, 103; Mettinger 2011, 87.

³¹ Tsumura 1994¹, 33–34.

³² Hamilton 1990, 112.

³³ שְׂמַעְנֵנוּ אֲדֹנָי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ

Rakel har utkämpat Guds brottningskamp eller en mäktig brottningskamp i 1 Mos 30:8:³⁴

Då sade Rakel: "Jag har utkämpat en hård kamp med min syster". (Bibel 2000)

Då sade Rakel: "Guds strider har jag stridit med min syster". (SFB)

Nineve är en stor stad inför Gud eller en övermåttan stor stad i Jona 3:3:³⁵

Nineve var en oerhört stor stad. (Bibel 2000)

Men Nineve var en stor stad inför Gud. (SFB)

Förståelse av 'elōhîm som ett superlativ är inte självklar vid ett enda av dessa tillfällen. Men även om en sådan förståelse är korrekt i något eller alla dessa fall måste man ännu beakta det sammanhang där rūah 'elōhîm förekommer i 1 Mos 1:2. 'Elōhîm används 34 gånger utöver detta tillfälle i skapelseberättelsen och står otvetydigt för "Gud" vid alla andra tillfällen. Det kan därför inte anses rimligt att författaren, just i vers två, skulle ha avsett en förståelse av 'elōhîm som superlativ när han vid alla andra tillfällen avser Gud.

Hela uttrycket rūah 'elōhîm förekommer 18 gånger utöver detta tillfälle i GT. Vid inget av dessa tillfällen kommer översättningen gudsvind eller mäktig vind ifråga. Förutom 1 Mos 41:38 är nästa tillfälle där uttrycket rūah 'elōhîm förekommer 2 Mos 31:3:³⁶

Jag har fyllt honom med Guds Ande³⁷, med vishet och förstånd, med kunskap och med skicklighet i allt slags hantverk. (SFB)

Här är det Besalel som fyllts av *ruach elohim* inför sitt hantverksarbete när tabernaklet ska färdigställas. Att det är Guds Ande av vishet, förstånd och kunskap och inte en kraftig vind är uppenbart. Fishbane och Sailhamer menar att det finns en tydlig koppling mellan dessa första två tillfällen där *ruach elohim* förekommer. Fishbane lyfter också fram kopplingen till sabbaten i bägge sammanhang.³⁸

³⁴ וַתִּאמֶר רָחֵל בְּתוּלַי אֶל־הָיִים וַבְּתוּלַי עִם־אֶחָיוֹתַי

³⁵ וַיִּבְנֶה הַיְיָהָה עִיר־גְּדוּלָה לְאֱלֹהִים

³⁶ Fishbane (1998, 12) och Hamilton (1990, 111–112) hävdar felaktigt att 2 Mos 31:7 är nästa tillfälle efter 1 Mos 1:2.

³⁷ Bibel 2000 översätter "gudomlig ande".

³⁸ Hamilton 1990, 111–112; Sailhamer 1990, 87; Fishbane 1998, 12.

Jag har granskat de tillfällen då rûah förstås i betydelsen ”ande”. Resultatet är entydigt. Det är alltid en ande som fyller och påverkar människor med kvalitéer som kraft, mod, handlingskraft och kreativitet. Exempelen på detta är många och samstämmiga. Det finns fler, men jag har valt ut 35 exempel jag anser är entydiga.

Rûah 'elôhîm	Rûah JHWH	Rûah 'el	Rûah Adōnai
1 Mos 41:38	Dom 3:10	Job 33:4	Jes 61:1
2 Mos 31:3	Dom 6:34		
2 Mos 35:31	Dom 11:29		
4 Mos 24:2	Dom 13:25		
1 Sam 10:10	Dom 14:6		
1 Sam 11:6	Dom 14:19		
1 Sam 19:20	Dom 15:14		
1 Sam 19:23	Dom 16:13		
2 Krön 15:1	1 Sam 10:6		
2 Krön 24:20	1 Sam 16:14		
Dan 4:5	1 Sam 16:23		
Dan 4:6	2 Sam 23:2		
Dan 4:15	1 Kung 18:12		
Dan 5:11	2 Krön 20:14		
Dan 5:14	Jes 63:14		
	Hes 11:5		
	Mika 2:7		
	Mika 3:8		

Vid inget enda av dessa tillfällen är det en vind som blåser, utan människan påverkas av kraft. Rûah kommer över, fyller och inspirerar eller utrustar människan för olika uppgifter.

För att kunna göra ett så välgrundat val av översättning som möjligt ska jag ännu granska vad Guds ande, eller vind, gör när den *svävar, hovrar* eller är *i rörelse över vattnen*.

Det aktuella verbet är *merachefet*, מְרַחֵף. Det förekommer en enda gång ytterligare i samma form i GT, nämligen i 5 Mos 32:11³⁹. Där beskrivs en örn som lockar sina ungar till flykt genom att sväva med känsliga vingar ovanför dem. I en annan grammatisk form (Qal) förekommer roten även i Jer 23:9⁴⁰, där profetens tillstånd beskrivs bl.a. med att alla benen i hans kropp darrar. I ugaritiska texter associeras roten alltid till örnar som svävar, aldrig till vindar.⁴¹ Man bör alltså associera till något relativt stillastående, svävande och vibrerande.

³⁹ כְּנֶשֶׁת יַעֲרִיר קִנּוּ עַל-גּוֹזְלוֹיוּ יִרְחַף יִפְרֵשׁ כְּנִפְיוֹ יִקְטְהוּ יִשְׁאַהוּ עַל-אֶבְרָתוֹ

Som en örn lockar ungarna ur redet och sedan svävar över dem, så bredde han ut sina vingar och bar honom på sin rygg.

⁴⁰ נִשְׁבַּר לִבִּי בְּקִרְבִּי רָחַפוּ כָּל-עֲצָמוֹתַי

Mitt hjärta slits sönder, hela min kropp skakar.

⁴¹ Hamilton 1990, 115.

På basis av de argument jag presenterat ovan förkastar jag först alternativet mäktig vind som översättning av *ruach elohim*, men jag förkastar även Guds vind eller gudsvind. Då återstår endast alternativet Guds Ande. Det är det enda av översättningsalternativen som får understöd av den forskning jag redovisat och kan därför bekräftas. Det handlar således om Guds kreativa närvaro när hans Ande är i rörelse, manifesterat på ett vibrerande, svävande, hovrande sätt.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att inget av uttrycken *tōhû wābōhû*, *tēhôm* eller *rûaḥ 'elōhîm* är tecken på spår av en kaoskamp i vers två.

Litteratur

Alter, R.

1981 *The Art of Biblical Narrative*. Basic Books. USA.

1985 *The Art of Biblical Poetry*. Basic Books. USA.

2004 *The Five Books of Moses. A Translation with Commentary*. W. W. Norton & Company. New York/London.

Alter, R. & Kermode, F. (eds.)

1990 *The Literary Guide to the Bible*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge.

Amit, Y.

2001 *Reading Biblical Narratives. Literary Criticism and the Hebrew Bible*. Fortress Press. Minneapolis.

Anderson, B. W.

1994 "From Analysis to Synthesis: The Interpretation of Genesis 1–11". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 416–435.

Bandstra, B.

2008 *Genesis 1–11. A Handbook on the Hebrew Text*. Baylor University Press. Waco.

Bar-Efrat, S.

2008 *Narrative Art in the Bible*. T & T Clark International. London/New York.

Bauer, D. R. & Traina, R. A.

2011 *Inductive Bible Study: A Comprehensive Guide to the Practice of Hermeneutics*. Baker Academic. Grand Rapids.

Berlin, A.

1985 *The Dynamics of Biblical Parallellism*. William B. Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids/Cambridge.

1994 *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*. Eisenbrauns. Winona Lake.

Bermant, C. & Weitzman, M.

1979 *Ebla. A Revelation in Archaeology*. Times Books. New York.

Bibeln

- 1993 *The NIV Study Bible*. New International Version. Hodder & Stoughton. London/Sydney/Auckland.
- 1998 *Bibeln. Den Heliga Skrift. Gamla och Nya testamentets kanoniska böcker*. Stiftelsen Svenska Folkbibeln. XP Media. Stockholm.
- 2001 *Bibel 2000 med noter, parallellhänvisningar och tillägg. Gamla testamentet, Apokryferna och Nya testamentet*. Bibelkommissionens översättning. Marcus förlag. Örebro.

Biblia Hebraica Stuttgartensia

- 2007 K. Elliger & W. Rudolph (eds.). German Bible Society. Stuttgart. (5th rev.ed.)

Bird, P. A.

- 1994 "Male and Female He Created Them: Genesis 1:27b in the Context of the Priestly Account of Creation". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 329–361.

Boice, J. M.

- 1998 *Genesis. Volume 1. Creation and Fall. An Expository Commentary. Volume 1. Genesis 1–11*. Baker Books. Grand Rapids.

Brueggemann, W.

- 2010 *Genesis. Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching*. Westminster John Knox Press. Louisville.

Cassuto, U.

- 1973 *Biblical & Oriental Studies. Volume 1: Bible*. Publications of the Perry Foundation for Biblical Research in the Hebrew University of Jerusalem. The Magnes Press. Jerusalem.
- 1998 *A Commentary on the Book of Genesis. Part One. From Adam to Noah*. The Magnes Press. Jerusalem.
- 2008 *The Documentary Hypothesis and the Composition of the Pentateuch*. Shalem Press. Jerusalem/New York.

Castellino, G.

- 1994 *"The Origins of Civilization according to Biblical and Cuneiform Texts". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 75–95.

Collins, C. J.

- 2006 *Genesis 1–4. A Linguistic, Literary and Theological Commentary.* P&R Publishing Company. Phillipsburg.

Dorsey, D. A.

- 1999 *The Literary Structure of the Old Testament. A Commentary on Genesis–Malachi.* Baker Academic. Grand Rapids.

Fishbane, M.

- 1985 *Biblical Interpretation in Ancient Israel.* Clarendon Press. Oxford.
- 1998 *Biblical Text and Texture. A Literary Reading of Selected Texts.* One World. Oxford.

Friedman, R. E.

- 1997 *Who wrote the Bible?* HarperCollins Publishers. New York.
- 2003 *The Bible with Sources Revealed. A New View into the Five Books of Moses.* HarperCollins Publishers. New York.

Fokkelman, J. P.

- 1990 *"Genesis". The Literary Guide to the Bible.* R. Alter & F. Kermode (eds.). The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge, 36–55.
- 1991 *Narrative Art in Genesis. Specimens of Stylistic and Structural Analysis.* The Biblical Seminar 12. Wipf & Stock Publishers. Eugene.

Ginsberg, H. L.

- 1992 *"Ugarit Myths, Epics, and Legends". Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament.* J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 129–155.

Goetze, A.

- 1992 *"Hittite Myths, Epics, and Legends". Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament.* J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 120–128.

Gordon, C. H. & Rendsburg, G. A.

1997 *The Bible and the Ancient Near East*. W. W. Norton & Company. New York/London.

Gunkel, H.

1997 *Genesis*. Translated by Mark E. Biddle. Mercer University Press. Macon.

2006 *Creation and Chaos in the Primeval Era. A Religio-Historical Study of Genesis 1 and Revelation 12*. Translated by K. William Whitney JR. William B Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids/Cambridge.

2008 *The Legends of Genesis*. Translated by W. H. Carruth. Bibliobazaar. LaVergne.

Hamilton, V. P.

1990 *The Book of Genesis. Chapters 1–17*. New International Commentary of the Old Testament. Eerdmans. Grand Rapids.

2005 *Handbook on the Pentateuch*. Baker Academic. Grand Rapids.

Harris, R. L. et al. (eds.)

1981 *Theological Wordbook of the Old Testament, Volumes 1 & 2*. Moody Press, Chicago.

Heidel, A.

1951 *The Babylonian Genesis*. The University of Chicago Press. Chicago/London.

Hess, R. S.

1994¹ "One Hundred Fifty Years of Comparative Studies on Genesis 1–11: An Overview". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 3–26.

1994² "The Genealogies of Genesis 1–11 and Comparative Literature". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 58–72.

Hess, R. S. & Tsumura, D. T. (eds.)

1994 *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. Eisenbrauns. Winona Lake.

Hoekema, A. A.

1994 *Created in Gods Image*. Eerdmans. Michigan/Cambridge.

Jacobsen, T.

1994 "The Eridu Genesis". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 129–142.

Jöüion, S. J. & Muraoka, T.

2006 *A Grammar of Biblical Hebrew*. Editrice pontificio instituto Biblico. Rom.

Kikiwada, I. M.

1994 "The Double Creation of Mankind in Enki and Ninmah, Atrahasis I 1–351 and Genesis 1–2". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 169–174.

Kikiwada, I. M. & Quinn, A.

1985 *Before Abraham was*. Abingdon Press. Nashville.

Kitchen, K. A.

1966 *Ancient Orient and Old Testament*. InterVarsity Press. Illinois.

1977 *The Bible in Its World*. Wipf & Stock Publishers. Eugene.

Kramer, S. N.

1992 "Sumerian Myths and Epic Tales". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 39–59.

Laato, A.

2004 *Inledning till Gamla Testamentet. Religionsvetenskapliga skrifter nr 54*. Åbo.

Lambert, W. G.

1994 "A New look at the Babylonian Background of Genesis". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 96–113.

Licht, J.

1986 *Storytelling in the Bible*. The Magnes Press The Hebrew University. Jerusalem.

Malamat, A.

1994 "King List of the Old Babylonian Period and Biblical Genealogies". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 183–199.

Martin, E. L.

2000 *The Temples that Jerusalem forgot*. ASK Publications. Portland.

McEvenue, S. E.

1971 *The Narrative Style of the Priestly Writer*. Biblical Institute Press. Rom.

McKeown, J.

2008 *Genesis*. William B. Eerdmans Publishing Company. Cambridge.

Mettinger, T. N. D.

2007 *The Eden Narrative. A Literary and Religio-historical Study of Genesis 2–3*. Eisenbrauns. Winona Lake.

2011 *I begynnelsen. Hur ska vi förstå Bibelns tre första kapitel? Perspektiv från astrofysik och exegetik*. Studier i exegetik och judaistik utgivna av Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi Nr 9. Åbo.

Millard, A. R.

1994 "A New Babylonian Genesis Story". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 114–128.

Miller, P. D.

1994 "Eridu, Dunnu, and Babel: A Study in Comparative Mythology.". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 143–168.

Niehaus, J. J.

2008 *Ancient Near Eastern Themes in Biblical Theology*. Kregel. Grand Rapids.

Oppenheim, A. L.

1992 *"Babylonian and Assyrian Historical Texts"*. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 265–317.

Pritchard, J. B. (ed.)

1992 *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton University Press. New Jersey.

Radday, Y. T. & Shore, H.

1985 *Genesis. An Authorship Study*. Biblical Institute Press. Rome.

Sachs, A.

1992 *"Akkadian Rituals"*. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 331–345.

Sailhamer, J. H.

1990 *Genesis. Expositor's Bible Commentary*. Zondervan. Grand Rapids.

1992 *The Pentateuch as Narrative. A Biblical Theological Narrative*. Zondervan Publishing House. Grand Rapids.

Sarna, N. M.

1966 *Understanding Genesis*. Schocken Books. New York.

1989 *Genesis. The JPS Torah Commentary*. The Jewish Publication Society. Philadelphia.

1996 *Exploring Exodus. The Origins of Biblical Israel*. Schocken Books. New York.

2000 *Studies in Biblical Interpretation*. The Jewish Publication Society. Philadelphia.

Smith, M. S.

2002 *The Early History of God. Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*. Eerdmans. Grand Rapids/Cambridge.

Speiser, E. A.

1964 *Genesis. The Anchor Bible*. Doubleday & Company. New York.

1992 *"Akkadian Myths and Epics"*. *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 60–119.

1994² *"The Rivers of Paradise". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 175–182.

Sternberg, M.

1987 *The Poetics of Biblical Narrative. Ideological Literature and the Drama of Reading.* Indiana University Press. Bloomington.

Thomas, M. A.

2011 *These are the Generations. Identity, Covenant and the Toledot Formula. Library of Hebrew Bible/Old Testament Studies 551.* T & T Clark International. New York/ London.

Tov, E.

2001 *Textual Criticism of the Hebrew Bible.* Fortress Press. Minneapolis. (2nd rev. ed.)

Tsumura, D. T.

1994¹ *"Genesis and Ancient Near Eastern Stories of Creation and Flood: An Introduction". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 27–57.

1994² *"The Earth in Genesis 1". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 310–328.

2005 *Creation and Destruction. A Reappraisal of the Chaoskampf Theory in the Old Testament.* Eisenbrauns. Winona Lake.

Van Gemeren, W. A. (ed.)

1997 *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis.* Zondervan. Grand Rapids.

Van Leeuwen, R. C.

1997 *"אֶרֶץ". New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis.* W. A. VanGemeren (ed.). Zondervan. Grand Rapids, 728–735.

Von Rad, G.

1972 *Genesis.* Translated by John H. Marks. The Westminster Press. Philadelphia.

2005 *Old Testament Theology. Volumes I & II.* Translated by D. M. G. Stalker. Prince Press. Peabody.

Walsh, J. T.

- 1994 *"Genesis 2:4b–3:24: A Synchronic Approach". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 362–382.
- 2001 *Style and Structure in Biblical Hebrew Narrative.* The Liturgical Press. Collegeville.
- 2009 *Old Testament Narrative. A Guide to Interpretation.* Westminster John Knox Press. Louisville, Kentucky.

Waltke, B. K.

- 2001 *Genesis. A Commentary.* Zondervan. Grand Rapids.

Walton, J. H.

- 2009 *The Lost World of Genesis One.* InterVarsity press. Downers Grove.
- 2011 *Genesis 1 as Ancient Cosmology.* Eisenbrauns. Winona Lake.

Wellhausen, J.

- 2006 *Prolegomena to the history of Israel.* Translated by J. Sutherland Black and Allan Menzies. Bibliobazaar. Charleston.

Wenham, G. J.

- 1987 *Genesis 1–15.* Word Biblical Commentary. Thomas Nelson. Dallas.
- 1994¹ *"Sanctuary Symbolism in the Garden of Eden Story". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 399–404.
- 1994² *"The Coherence of the Flood Narrative". I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11.* R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 436–447.
- 2003 *Exploring the Old Testament. A Guide to the Pentateuch. Volume One.* InterVarsity Press. Downers Grove, Illinois.

Westermann, C.

- 1994 *Genesis 1–11. A Continental Commentary.* Translated by J.J. Scullion. Fortress Press. Minneapolis.

Whybray, R. N.

1999 *The Making of the Pentateuch. A Methodological Study*. Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 53. Sheffield Academic Press. Sheffield.

Wikander, O.

2003 *Kananeiska myter och legender*. Wahlström & Widstrand.

2005 *Enuma Elish. Det babyloniska skapelseepoet*. Wahlström & Widstrands klassikerserie.

Wilson, J. A.

1992¹ "Egyptian Myths, Tales, and Mortuary Texts". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 3–36.

1992² "Proverbs and Precepts. Egyptian Instructions". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the old Testament*. J. B. Pritchard (ed.). Princeton University Press. New Jersey, 412–425.

Wilson, R. R.

1994 "The Old Testament Genealogies in Recent Research". *I studied Inscriptions from before the Flood. Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11*. R. Hess & D. Tsumura (eds.). Eisenbrauns. Winona Lake, 200–223.